
OD IZROČIL DO NESNOVNE KULTURNE DEDIŠČINE

Politične, gospodarske in skupnostne razsežnosti dediščinjenja

---

Rajko Muršič

15

»V tej družbi, za katero so ideologi napovedovali 'konec ideologije', je lažna zavest postala splošna zavest – od vlade pa navzdol vse do njenih zadnjih objektov.«

Herbert Marcuse (1969: 56)

»Tradicija vseh mrtvih pokolenj leži kakor mora na možganih živih ljudi.«

Karl Marx (1979: 452)

IZVLEČEK

Kulturna dediščina je izvorno upravni in birokratski koncept, ki je šele v zadnjih treh desetletjih prešel tudi v strokovno rabo. K nastajanju Unescove Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine so pomembno prispevali etnomuzikologi in folkloristi, toda v Sloveniji je prišlo do nesorazmerja pri vnosih v nacionalni register, ki zadevajo petje in glasbo. Ključno za kulturno dediščino je njeno razmerje z državo in skupnostmi, ki ga morajo upoštevati tudi strokovna ravnanja. V slovenskem zakonu zamolčana etnološka kulturna dediščina bi morala prva integrirati doslej ločena področja njenega varovanja.

Ključne besede: kulturna dediščina, nesnovna kulturna dediščina, država, birokracija, glasba, kulturni prostor

ABSTRACT

Cultural heritage is originally administrative and bureaucratic concept. Only in last three decades it entered professional use. Ethnomusicologists and folklorists significantly contributed to the formulation of the Unesco's Convention for the Safeguarding of the intangible cultural heritage. However, in Slovenia entries in the national register on music and singing are scarce. Crucial for cultural heritage is its relationship with the government and communities. This is what professional activities should take into account. In Slovenian legislation there is no more mentioning of ethnological cultural heritage, although it should be the first to integrate so far separated domains if its safeguarding.

Keywords: cultural heritage, intangible cultural heritage, state, bureaucracy, music, cultural space

Sizifova bremena preteklosti

Danes si težko zamišljamo strokovni in celo vsakdanji besednjak o stavbarstvu, umetnosti in tradicijah brez izraza kulturna dediščina. Toda vse do osemdesetih let 20. stoletja tega termina ne v strokovnem ne v vsakdanjem besednjaku skorajda niso uporabljali. Mlajšim generacijam je to gotovo nedoumljivo, starejši pa smo pravzaprav že pozabili, kako je bilo nekoč sploh mogoče govoriti o spomenikih in izročilih brez uporabe besede dediščina.

Prav zato, ker kulturno dediščino jemljemo kot nekaj samoumevnega in razumljivega, si velja vsaj v grobem ogledati razvoj terminologije in njeno praktično, tj. birokratsko rabo v sodobnosti. S prenosom pojmovanja kulturne dediščine iz 16 upravnno-birokratske rabe v strokovni besednjak se je tja preselila tudi ideologija nosilcev družbene moči, skratka, države. V praksi to prinaša brisanje meja med upravnimi in strokovnimi postopki pri evidentiranju in varovanju kulturne dediščine.

Z birokratiziranjem strokovnega delovanja, kjer upravni postopki neustavljivo nadomeščajo avtonomno strokovno delo, tudi »dediščinjenje«, kot imenujem dejavnosti akterjev na področju kulturne dediščine, izkazuje tektonske premike v sodobni družbi, v kateri s prevzemanjem upravnno-pravne moči tudi ideološki aparati države postajajo vse bolj represivni. Zato lahko analitična kritika termina in z njim povezanih družbenih praks razgalja podiranje meja med posameznimi družbenimi institucijami, praksami in sistemi znanja.

V vsesplošni posvojitvi termina kulturna dediščina se namreč skriva – in razkriva – ključna podstat sodobne družbe, v kateri prevladuje birokratska logika s svojimi standardizacijskimi učinki. Birokratska terminologija na tem področju pronica v vsakdanje življenje, njeni učinki pa so lahko podobno uničujoči kot standardizirano ocenjevanje v akademski sferi: vseprisoten birokratski aparat v vseh sferah življenja (gl. npr. Graeber 2015) postaja ključno sredstvo nevidnega gospostva sodobnega časa.

V prispevku se bom ob 15-letnici sprejetja Unescove Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine (Convention 2003) kritično ozrl na učinke sprejetja te konvencije na strokovno ravnanje v etnologiji oz. sociokulturni antropologiji, saj je prav nesnovna dediščina najbolj etnološka med vsemi področji ohranjanja kulturne dediščine. V kritičnem pregledu pojmovanja nesnovne kulturne dediščine v Sloveniji se bom izognil pristnosti (o konceptu pristnosti gl. Fillitz in Saris 2013) in se posvetil modernosti (analitično o tem Muršič 2009).

Temeljno vprašanje pričujočega prispevka zadeva kritiko kulturne dediščine kot upravnno-političnega pojma in tudi kritično analizo njenega lokalnega uveljavljanja na področju »nesnovne« kulturne dediščine v Sloveniji, zavedajoč se nejasnosti pojma, ki ga težko razumejo tako strokovnjaki kot nosilci dediščine (Kurin 2004: 67). Glavna težava je namreč v tem, da »kulturna dediščina« ne more postati teoretski termin, saj je ni mogoče abstrahirati od njenih arbitrarnih družbenih opredelitev. In prav zato ker ni splošno teoretsko uporaben, ga ni mogoče udejanjati v praksi, ne da bi se zapletli v upravne postopke. Ni predmet, ki bi ga bilo mogoče obdelati analitično, ampak je kvečjemu ne-predmet na podoben

način kot govorimo o ne-krajih tam, kjer se srečujemo s standardiziranimi »dislociranimi« prostori (Augé 1995).

Izvir pojmovanja kulturne dediščine je političen. Upravni termin »kulturna dediščina« povsem zadovoljivo nastopa kot oznaka podedovanih oz. nasledstvenih praks in njihovih družbenih (kulturnih) proizvodov, vendar po lastni definiciji ne more in ne sme zajeti prav vseh podedovanih praks in njihovih posledic. Kot koncept je, skratka, ne-poln, ali, če hočete, le napol noseč.

Če dediščina kot pojem nima lastnega pomena, potem ji daje pomen njeno varovanje. Varovanje pa je, kot vemo, skriti sopomen besede kultura oz. njenega korena *colere* (gojiti, obdelovati zemljo, častiti, stanovati in varovati). Z vidika njenega družbenega pomena, ki izhaja iz njene identifikacije in priznavanja med njenimi nosilci in nosilkami, bi morala kulturna dediščina oživljati ali oblikovati nove oblike družbenega in javnega, toda varovanje potrebuje varovalce, skratka represiven sistem. Zato bo ključna dilema pričujočega besedila preverjanje, ali dediščina spodbuja in oživlja javnost (ljudstvo, skupnost) ali pa jo javnosti (in ljudstvu ter skupnostim) vsiljujejo od zgoraj.

Skoraj pol stoletja od Unescove uveljavitve termina kulturna dediščina (Convention 1972) je čas za kritičen pretres pojma, ki je od njegove uveljavitve v domači »dediščinski« zakonodaji postal samoumeven, v njem pa se mešajo njegove politične, gospodarske in strokovne razsežnosti.

Koncept dediščine in zgodovina pojma

Ko govorimo o dediščini, ne moremo odmisлити konteksta njenega posedovanja, skratka lastnine in premoženja, a tudi simbolnih značilnosti in pripadnosti, ki po formalnem postopku prehajajo od enega nosilca ali nosilke k drugemu ali drugi ter od ene skupine k drugi v sosedstvu časa in prenosa pravic. Zato se moramo tudi pri kulturni dediščini najprej vprašati o lastnini in njenem prilaščanju ter o tem, čigava je »dediščina« v nekem danem trenutku. To nekoč sploh ni bilo vprašanje, saj je bila vsaka dediščina skupna. V sodobnem času pa smo vajeni koncepta prilaščanja (privatizacije) in nam je praksa posedovanja skupnega vse bolj tuja, čeprav si še pred poldrugim stoletjem naši predniki prilaščanja skupnega niso niti zamišljali, kaj šele želeli, in so preprosto ignorirali večkrat zaporedoma vsiljeno jim lastninjenje njihovih skupnih zemljišč (Vilfan 1996: 286, 414, 488).

Koncept dediščine je v našem pojmovanju povezan z nasledstvenim pravom. Njegova razširitev na področje kulture se je zgodila šele z modernizacijo, ki je privedla do izginjanja velikega dela podedovane dediščine iz preteklosti.

V slovenskem jeziku je mogoče zaslediti občasne primere uporabe termina »kulturna dediščina« že na začetku 20. stoletja, ko je termin označeval predvsem dediščino naroda (Ušeničnik 1912a: 4, 1912b: 62, 66, 1912c: 380), a v nekaterih primerih tudi kulturno dediščino v sodobnejšem pomenu besede. France Kidrič jo je v razdelku o splošnem kulturnem razvoju v *Zgodovini slovenskega slovstva* omenil kot »jezikovno kulturno dediščino«:

Odnos glavnih slovenskih piscev, kjer ne gre za gole repertozijske množitelje, do jezikovno kulturne dediščine na slovenskem ozemlju je bistveno drugačen kakor v prejšnji dobi, kajti kulturni delavec, ki mu oznaka praroditelja sploh pritiče, že v tej dobi do nobenega privilegija, ki ga uživajo nemščina, italijanščina ali tudi latinščina, ni več tako ravnodušen, kakor je bil do začetka prarodnega gibanja. (Kidrič 1929: 701)

Termin »jezikovno-kulturna dediščina« je uporabil tudi v kazalu razdelkov tega dela (LXXXVI; LXXXVIII). In tudi ko se je pojavil termin kulturna dediščina tudi v dnevnem tisku, je imel nedvoumno politično in nacionalno konotacijo. Zasedimo ga namreč na primer ob praznovanju »zedinjenja«, kot so mu rekli v tridesetih letih 20. stoletja ob praznovanju združitve v Kraljevino SHS oz. Jugoslavijo. V Slovencu so leta 1932 zapisali takole:

18

Naš rod je sprejel to oporoko prvega decembra in je prisegel, da jo bo čuval v duhu pradedov, pripravljen na žrtve, ki so jih doprinašali oni, na severu ali na jugu, na vzhodu ali na zapadu naše države. In na vsak praznik prvega decembra ponavlja to prisego Bogu, domovini in svobodi, kateri se ne bo izneveril zato, ker je sveta kulturna dediščina naša in ker je osnova, na kateri edino bo cvetelo harmonično družinsko življenje jugoslovanskih rodov, zbranih v skupnem domu. (Nepodpisano 1932)

In ko je v tistem času pisal Pavel Fleré o Lunačarskem in njegovi prosvetni politiki, je v sklopu socioloških vidikov razvoja kulture v zasnovi poučevanja v kurikulumu četrtega letnika srednje šole v sklopu zgodovine človeštva povzel naslednje naslednje tem:

Sociološki pregled glavnih etap v razvoju človeštva (prvotna kultura), kulturna dediščina starega sveta, fevdalizem in njegova kultura, meščanska obrt ter meščanska trgovina in njuna kultura, trgovski kapitalizem. (Fleré 1933: 197)

Termin je mogoče zaslediti tudi v Slodnjakovi *Zgodovini slovenskega slovstva* v letu 1934. V tistem času je termin prodril tudi v časnikarski diskurz in se je sporadično pojavljal tudi v povojnem obdobju.

Leta 1962 je Gorazd Makarovič začel knjižico o panjskih končnicah z naslednjimi uvodnimi besedami: »V kulturni dediščini slovenskega kmečkega ljudstva je zelo veliko lepot in drugih duhovnih dragocenosti« (Makarovič 1962: 5). Do njenega sodobnega pojmovanja je bilo potrebno počakati še deset let.

Čeprav je prišel v splošno rabo šele z Unescom, se je termin kulturna dediščina torej pojavljal že prej in označeval tisto, kar se akumulira v preteklih kulturnih praksah in kar prevzemajo novi rodovi. Termin moramo vsekakor povezati z modernizmom ter njegovim zavračanjem podedovanih praks iz preteklosti. Med značilnimi zgodnjimi omembami kulturne dediščine je tista, ki jo je uporabil Walter Benjamin v medvojni analizi sodobne kulture, ki jo je bistveno spremenila zmožnost neskončne reprodukcije umetnin, predvsem s fotografijo in filmom:

Njenega družbenega pomena (umetnosti), še posebej v njeni najbolj pozitivni obliki, ni mogoče razumeti brez destruktivnega, katarzičnega vidika, to je likvidacije tradicionalne vrednosti kulturne dediščine. (Benjamin 1968: 221)

Benjamin je »tradicionalno vrednost kulturne dediščine« opisoval z »avro« umetnin, ki je osrednji koncept njegove analize. Avra (duša) sodi med koncepte, ki jih ni mogoče opredeliti relacijsko, temveč obstajajo kot samoumevne danosti, vse dokler jih ni več. Podobno je s častjo. Ta logika velja tudi za dediščino, ki se – kot označevalec – pojavi prav takrat, ko lahko označuje le še nekaj vsaj na pol mrtvega. V ekonomski produkciji neskončnih nizov enakih (pol)izdelkov za avro, čast in izročila ni več prostora. Pristnega »tukaj in zdaj« preprosto ni več, toda izgubo »tukajšnjosti in zdajšnjosti« je mogoče prepoznati šele, ko je vrč »tradicionalne vrednosti« uničen.

Še več. Walter Benjamin se je s to analizo dotaknil estetskih korenin sodobne politike: namesto v ritualu, je ugotovil, korenini sodobna umetnost v politiki. In ker tudi ljudska kultura postane predmet mistifikacije in reprezentativne identifikacije natančno v trenutku, ko ni več resnična (Gellner 1991: 243), je tudi njeno instrumentaliziranje nujno politično. Zato je lahko ravnanje z dediščino izročil potencialno nepredvidljivo in nevarno, celo če upoštevamo dejstvo, da so nacionalne države do nedavnega v spomeniškovarstveni zakonodaji večinoma ignorirale ljudsko kulturo (Terseglav 1996: 23) ali niso našle ustreznega načina njenega varovanja (Bižić-Omčikus 2005: 153).

V Benjaminovi analizi se razkrije še nekaj drugega: v sodobni materialni kulturi se manifestira ključna ideologija modernega časa: prisvajanje skupnega. Ko si državne, kvazidržavne in tržne strukture prisvajajo dediščino, z njo spodbujajo tisto buržoazno ustvarjalnost izkoriščanja, ki sta jo Marx in Engels razgalila v *Manifestu* (2009). Vsaka uspešna sodobna ustvarjalnost nekoč v prihodnosti postane dediščina. In vsaka apropiacija katerega koli segmenta tradicionalne kulture narekuje njeno posodabljanje, tako da jo moramo jemati kot popularno kulturo.

Več ko izgine preteklih praks, še posebej v vsakdanjem življenju, večje postane zanimanje za preteklost. To zanimanje se je še posebej povečalo v obdobju, ki so ga nekateri poimenovali postmoderna:

V preteklih letih smo /.../ prisostvovali splošnemu povratku preteklosti v zahodno družbo: nešteti adolescentski revival; moda – posebno v petdesetih letih; iskanje 'korenin' vseh vrst, individualnih, kulturnih, etničnih, družbenih; strast do dediščine in nov razcvet zanimanja za mesto. (Torres 1988: 160)

Toda to vračanje preteklosti nikakor ne pomeni vračanja v preteklost niti vračanja k preteklosti (Torres 1988: 161), temveč uporabo preteklosti za sodobne cilje, usmerjene v strateško upravljanje s prihodnostjo. Kulturno dediščino kot »samozavedajočo se tradicijo« obujajo in izvajajo v starih in novih javnih kontekstih ter uveljavljajo nasproti zgodovinskim izkušnjam njene izgube (Clifford 2004: 6).

Zaradi tega, ker niti sodobni umetnostni predmeti niti predmeti množične proizvodnje in potrošnje ne ponujajo čvrstih tal pod nogami in ker tradicionalnega prenosa izkušenj v vsakdanjem življenju ni več, prihaja do obujanja nadomestkov tistega, kar je nekoč izpolnjevalo vsakdanje življenje, do dediščinjenja predmetov, praks, prostora in časa. In prav zato, ker gre za prisvajanje nečesa, česar ni

več, je dediščina polje spora, ki se dogaja na novi ravni spremenjenega odnosa med zasebnim in javnim, v katerem so prvine dediščine za nosilce in nosilke pomembnejše v zasebnem življenju in zasebni sferi kot v javnem, četudi dediščinjenje naslavlja predvsem javnost. Če je bila dediščina prvotno povezana z zasebnim in skupnim delovanjem, sedaj zadeva predvsem javno delovanje in življenje.

Ko se ozremo na izgubljene čase in navade, se dediščina vse bolj dotika celotnega načina življenja. Ko jo opazujemo z vidika sedanosti, se dotika le marginalnega dela vsakdanjega življenja, zato je toliko pomembnejši dejavnik upravljanja skupnega. Z njo pa upravljajo tisti, ki imajo moč. V tem smislu je kulturna dediščina od začetka do konca politična, tudi če skozi politiko omogoča ali onemogoča mobilizacijo in reprezentacijo, skozi estetsko presojo poteka njena valorizacija, skozi ekonomska očala pa njeno lastništvo in dolgoročni obstoj. Ključni sta še prevzem (prilastitev) in odgovornost, ki potekata skozi delovanje ideologij in izobraževalnega ter ekspertnega sistema.

20

Politične in upravne razsežnosti kulturne dediščine in njeno politično uveljavljanje

Čeprav je bila skrb za varovanje spomenikov izražena že veliko prej, je bila druga svetovna vojna z njeno totalnostjo glavni razlog za oblikovanje temeljnih načel skrbi za ljudi (s sprejetjem Univerzalne deklaracije o človekovih pravicah pred točno sedemdesetimi leti) in kulturnih dobrin (s Konvencijo o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada; gl. Haaška konvencija 1954). Takratna konvencija je govorila o »kulturnih dobrinah« (*cultural property*), ki jih je opredelila takole:

Po tej konvenciji se štejejo za kulturne dobrine ne glede na njihov nastanek ali lastništvo:

a) premičnine ali nepremičnine, ki so zelo pomembne za kulturno dediščino vsakega naroda, kot so arhitekturni, umetnostni ali zgodovinski spomeniki, verski ali posvetni, arheološka območja, skupine zgradb, ki so kot celote zgodovinsko ali umetnostno zanimive, umetnine, rokopisi, knjige in drugi umetnostno, zgodovinsko ali arheološko zanimivi predmeti in tudi znanstvene zbirke in pomembne zbirke knjig, arhivov ali reprodukcije prej naštetih dobrin;

b) stavbe, katerih pglavitni in dejanski namen je, da varujejo ali razstavljajo premične kulturne dobrine, opredeljene v odstavku a), kot so muzeji, velike knjižnice, arhivska skladišča in tudi zaklonišča, namenjena zavarovanju v odstavku a) opredeljenih premičnih kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada;

c) središča, v katerih je znatno število kulturnih dobrin, ki so navedene v odstavkih a) in b), tako imenovana »spomeniška središča«. (Haaška konvencija 1954, člen 1)

Sprva je torej pojmovanje »kulturnih dobrin« obsegalo predvsem materialne pomnike preteklosti in prostor, v katerem so se ti nahajali, saj so bile prav nepremičnine in predmeti, ki so jih hranili v njih, nepovratno izgubljeni v obdobju totalnih vojn. Zato je prva Unescova Konvencija o varovanju svetovne kulturne in naravne dediščine, sprejeta konec leta 1972 (Convention 1972), uvedla zelo široko – integralno – pojmovanje dediščine in kot kulturno dediščino posebej izpostavila spomenike (nepremične in premične), skupine stavb in kraje (lokacije ali območja) oz. nahajališča kulturne dediščine.

Kulturno dediščino so takrat opredelili kot »spomenik, skupino stavb ali mesto zgodovinskega, estetskega, arheološkega, znanstvenega, etnološkega ali antropološkega pomena« (Convention 1972). S tem so sprožili niz nadaljnjih dejavnosti in sprememb v odnosu do »dediščine« po svetu, saj je konvencija postavljala v ospredje predmete, zgradbe in mesta (lokacije), ne pa ljudi in njihovih dejavnosti (praks).

21

Skrb za kulturno dediščino in naravo je ta mednarodna organizacija prepustila nacionalnim državam, sama pa je uveljavila Seznam svetovne dediščine, v katerega so nacionalne države predlagale izstopajoče primere kulturne dediščine in narave, katere evidenco so vodile (ali začele voditi) na nacionalni ravni. Na seznamu svetovne dediščine (World Heritage List) je danes 1092 enot (WHL 2018), med njimi štiri slovenske.

Kulturna dediščina je torej upravni pojem, ne strokovni. Političnost koncepta dediščine je najbolj očitna v dejstvu, da ni le svojstvo nečesa, temveč tudi svojina nekoga. To je razvidno tudi v praksah njenega varovanja. Temeljna raven varovanja (*safeguarding*) dediščine je namreč politična in nastopa pred strokovno. Načela varovanja, ki jih sprejemajo države in naddržavne organizacije (Unesco) ob potrjevanju izbranih skupnostnih praks in njihovih proizvodov, razkrivajo nujnost državne in naddržavne intervencije pri vzpostavljanju in oblikovanju trga dediščine. Pred razglasitvijo namreč dediščina nastopa kot dobrina, saj je ni mogoče ločevati od siceršnjega življenja skupnosti, z razglasitvijo pa lahko postane blago, ki se prodaja na turističnem trgu. Moč držav, meddržavnih sporazumov in naddržavnih institucij se tako pretvarja v kapital. Sam akt razglasitve dediščine je namreč suvereno dejanje oblasti. Z njim dediščina namesto uporabne pridobi menjalno ali (vsaj) simbolno vrednost. Nacionalne države s svojimi upravnimi postopki dediščino nacionalizirajo, lokalne skupnosti jo upravljajo, vsi skupaj pa jo skoraj nujno potvarjajo in na koncu (samo)razprodajo.

Ker je kulturna dediščina po svoji naravi politična, je tudi predmet manipulacije znotraj politične sfere. Zato moramo previdno in kritično obravnavati načine njenega prisvajanja, še posebej takrat, ko si dediščino od (lokalne) skupnosti prisvoji kar cela nacija, saj tovrstno prisvajanje nujno prinese tudi potujitveni učinek: po prepoznavanju dediščine nekoga drugega kot svoje postane totemski operator (o njem gl. Lévi-Strauss 2004), s katerim se prakse neke skupnosti prenesejo kot magična moč v neko drugo skupnost oz. množico. Prav zato lahko kulturna dediščina nastopi kot fetiš, ki potrjuje samobitnost nekega

naroda, četudi je v resnici prav ta dediščina dejavnik potujitve, saj v resnici ne reprezentira izročil celotne skupnosti, temveč neke druge skupnosti, tudi če je ta skupnost njen integralni del. Še huje pa je, če ta fetiš zaživi svoje življenje na škodo skupnosti, ki je te prakse do takrat izvajala v skladu z izročilom, varovanje pa naj bi jo zaščitilo pred propadom.

Ne le dediščina, tudi tisto, kar šteje kot tradicija, ni nikoli politično nevtralnno (Clifford 2004: 8). Ob razkazovanju dediščine je politika praviloma prva, ki odloča o njeni usodi. Lahko jo vzpostavi povsem na novo, v korespondenci s predstavami o preteklosti za sodobno politično rabo, kot na primer v Skopju (gl. Filak 2016).

Pri teh procesih niso nedolžne niti sicer zatrte in podrejene staroselske skupnosti po svetu, ki jim ne preostane nič drugega, kot da postavljajo v ospredje »svoje« tradicije, »običaje« (*kastom*). Pri tem se dediščina kaže kot integralni del kapitalističnih odvisnosti, interpelacij, dominacije in odpora (Clifford 2004: 14).

Če vzamemo »kulturno krajino kot dediščino« (Murray 2018), kot je to naredila po pisanju Caroline Murray Melissa Baird v nedavni knjigi o kulturni teoriji in antropologiji dediščinskih krajin, se nujno soočimo z vprašanjem, kje se takšne krajine začnejo in končajo. Te krajine so, kolikor jih naseljujejo ljudje, območja sporov, še posebej takrat, ko sovpadajo z varovanjem narave, ki ji varstveniki pogosto dajejo prednost pred ljudmi, staroselci (Simonič 2006). Odkar je Unescova konvencija o nesnovni kulturni dediščini postavila v ospredje njene nosilce in nosilke, nikakor ni vseeno, kdo artikulira njihov glas. Predvsem pri varovanju kulturne dediščine staroselskih ljudstev žal pogosto prihaja do dramatičnega utišanja njihovega glasu – kolikor so njihovi koncepti sploh kompatibilni z angleškim strokovnim in upravnim govorom (prim. npr. Salmond 2013, 2014), tako da »dediščinski strokovnjaki« prepogosto ignorirajo domačinske sisteme znanja, še posebej v kolonialnih dejanjih preimenovanj (Murray 2018).

Razumevanje sveta in življenja v njem je v staroselskih okoljih praviloma povsem drugačno kot na Zahodu, zato je drugačno tudi upravljanje z dediščino in njeno razumevanje, tudi če jo staroselske skupnosti uporabljajo kot orodje lastne emancipacije in samoodločbe. Staroselske skupnosti ob Amazonki na primer jemljejo človeški svet kot en, dan in skupen, medtem ko so zanje svetovi onkraj človeškega (narava) mnogoteri (Viveiros de Castro 2015). Praktično nobena staroselska skupnost ne ločuje med duhovnim in predmetnim, tako da jemljejo predmete kot žive in sanjske svetove kot predmetne. Znan je primer Hopijev in njihovih obrednih bitij, ki jih v muzejih razstavljajo kot maske. Ko jih prodajajo na dražbi, je zanje enako, kot če bi prodajali ljudi (gl. Hopi Tribe 2013; Moore 2013).

V vsakdanjem govoru dojemamo kulturno dediščino v nerefektiranem smislu kot vedno znova uporaben vir navdiha za prihodnost in kot posrednika med preteklostjo in bodočnostjo. Kulturna dediščina na sebi in za sebe prinaša stabilnost v vetru sprememb. Prav zaradi tega je lahko upravljanje z dediščino izjemno pomemben dejavnik preživetja in razvoja manjšin. Ta dilema je leta 2001 pripeljala do sprejetja Univerzalne deklaracije o kulturni raznolikosti, ki jo je Unesco sprejel dve leti pred konvencijo o nesnovni kulturni dediščini (Unesco

2002). V ta kontekst sodita še deklaracija o ustvarjalni različnosti (Our Creative Diversity 1995), v kateri so sodelovali tudi antropologi in antropologinje (Nuti 2005), ter Konvencija o zaščiti in promociji raznoličnosti kulturnega izražanja (Convention 2005).

Opredelitve v teh dokumentih so v glavnem antropološko vzdržne. Tako na primer deklaracija o kulturni raznolikosti opredeljuje kulturo kot »niz značilnih duhovnih, materialnih, intelektualnih in čustvenih značilnosti družbe ali družbene skupine«, ki »obsega, skupaj z umetnostjo in literaturo, življenjske sloge, načine skupnega življenja, vrednostne sisteme, tradicije in verovanja« (Unesco 2002: 62). Ta dokument zato v sedmem členu, kjer govori o kulturni dediščini kot izviru ustvarjalnosti, opozarja na to, da si dediščine ne sme nihče ekskluzivno prisvajati:

Ustvarjanje črpa iz korenin kulturne tradicije, toda zacveti v stiku z drugimi kulturami. Zaradi tega je potrebno dediščino v vseh njenih oblikah ohranjati, krepiti in izročati bodočim generacijam kot pomnik človeške izkušnje in prizadevanj, da lahko spodbuja ustvarjalnost v vsej njeni različnosti in navdihuje pristen dialog med kulturami. (Unesco 2002: 63)

Antropološko znanje so torej uporabili tudi v dobro staroselskih kultur in njihovega preživetja. Zato je pri kakršnem koli upravljanju kulturne dediščine ključno raziskovanje, izobraževanje in ozaveščanje javnosti o njenem pomenu, a političnosti same kulturne dediščine ti dobri nameni ne morejo izbrisati. Človeštvo pač ni pridelalo samo nevtralnih ali pozitivnih praks, temveč tudi destruktivne, zato je moral Unesco posebej opozoriti, da pri varovanju kulturne dediščine (ne le nesnovne) ni mogoče ne upoštevati univerzalno sprejetih načel človekovih pravic, pravičnosti in vzdržnosti (*sustainability*) ter vzajemnega spoštovanja med skupnostmi: »Unesco noče varovati nesnovne kulturne dediščine, ki zagovarja apartheid, pohabljanje žensk ali resneje ogroža druge skupine ali posameznike s katerimi koli drugimi sredstvi« (van Zanten 2004: 37–38).

Če je torej pojem kulturne dediščine upravni pojem, kaj lahko pomeni znanstvenikom in kako naj smatramo in razumemo njegovo upravljanje? Vrnimo se v Slovenijo. V skladu z Unescovimi smernicami je prišlo v sedemdesetih letih tudi na Slovenskem do premika v varstveni terminologiji: poleg dotedanje uporabe termina »kulturni spomenik« je začel prihajati v ospredje termin »kulturna dediščina«. Ta proces je zakoličil Zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine iz leta 1981. Od takrat so ga bistveno spremenili leta 1999 in 2008, ko so že upoštevali tudi Unescovo konvencijo o nesnovni kulturni dediščini. Nazadnje je bil zakon spremenjen leta 2016 in dopolnjen zaradi Zakona o nevladnih organizacijah leta 2018.

Slovenski zakon že v prvem členu takole opredeli (kulturno) dediščino:

Dediščina so dobrine, podedovane iz preteklosti, ki jih Slovenke in Slovenci, pripadnice in pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti in romske skupnosti, ter drugi državljanke in državljani Republike Slovenije opredeljujejo kot odsev in izraz svojih vrednot, identitet, etnične pripadnosti, verskih in drugih prepričanj, znanj in tradicij. Dediščina vključuje vidike

okolja, ki izhajajo iz medsebojnega vplivanja med ljudmi in prostorom skozi čas. (ZVKD-1)

S posebno omembo »etnične pripadnosti« ta opredelitev nedvoumno etnizira kulturo, katere ključni segmenti, tudi ko govorimo o tradicionalni oz. ljudski kulturi, v nasprotju z nacionalno etnizacijo, izhajajo iz dejavnosti različnih skupin in skupnosti znotraj ali onkraj etniziranih enot. Strokovnjaki, ki so pripravljali temelje varovanja »nesnovne« kulturne dediščine pri Unescu, so se te nevarnosti v glavnem zelo dobro zavedali. Ključno je namreč vprašanje, kdo si dediščino prisvaja oz. kdo jo poseduje.

24

Z vpisom v register kulturne dediščine postanejo dediščina objekti (nepremičnine), območja, predmeti in prakse. Sam vpis v register je upravno dejanje strokovnega organa, medtem ko spomenike razglašajo politični organi (parlament za spomenike državnega pomena in občinski sveti za spomenike lokalnega pomena).

V slovenski dediščinski zakonodaji po letu 2008 ni več omembe etnološke dediščine, četudi je ta vstopila v mednarodni pravni red na velika vrata že s prvo Unescovo konvencijo o varovanju dediščine v sedemdesetih letih. Etnološka kulturna dediščina je integralni del različnih oblik snovne dediščine, ki obsega nepremično in premično, in še posebej nesnovne kulturne dediščine, ki je postala del našega pravnega reda, sprva kot »živa dediščina«, prav z zakonom, ki je leta 2008 odpravil kakršno koli omembo etnološke kulturne dediščine. Protislovje?

Nesnovna kulturna dediščina: pričevalka načinov življenja in ljudske kulture?

Po konvenciji o svetovni dediščini iz leta 1972 izročil, znanj in veščin ni bilo mogoče razglasiti in zaščititi. Za to so si od takrat prizadevali predvsem folkloristi in folkloristke ter etnomuzikologi in etnomuzikologinje, saj se je muziciranje, skupaj z družbenimi praksami, ki jih je spremljalo, najhitreje spreminjalo ali celo izginjalo. Zato je na podlagi dolgoletnih pritiskov etnomuzikoloških in folklorističnih združenj Unesco leta 1989 sprejel smernice oz. Priporočila za varovanje tradicionalne kulture in folklore (gl. Priporočila 1996), ki so postale podlaga za sprejetje Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine (Convention 2003).

Za namene priporočil so pri Unescu leta 1989 folkloro, ki so jo enačili s tradicionalno oz. ljudsko kulturo, opredelili kot celoto »ustvarjanja kulturne skupnosti, ki temelji na tradiciji, ki jo izraža skupina ali posamezniki, in je priznana kot odsev kulturne in družbene identitete neke skupnosti« (Priporočila 1996: 24). Med oblikami folklore so Priporočila naštela, »med drugim«, jezik, literaturo, glasbo, ples, igre, mitologijo, obrede, šege in navade, domače obrti, arhitekturo in »druge zvrsti umetnosti« (Prav tam).

V devetdesetih letih so potekale živahne razprave o varovanju tega segmenta kulturne dediščine, posebej intenzivno pa so potekale priprave na terminološko

izdelavo konvencije o nesnovni kulturni dediščini v zadnjih letih pred njenim sprejetjem. Unesco je v tistem času priporočal ustanovitev nacionalnih teles za varovanje tradicionalne kulture in folklore, zavedal pa se je, da je nujno potrebno reševanje najbolj ogrožene dediščine. To pa še ne pomeni, da bi morala biti dediščina samo tisto, kar je staro vsaj nekaj desetletij, ampak, nasprotno, za skupnosti ključne žive prakse.

S terminom »nematerialna kulturna dediščina« sem se prvič srečal na delovnem srečanju pred načrtovano ustanovitvijo Evropskega centra za tradicionalne kulture marca 1995 v Budimpešti (ECTC 1995). Le dve leti pred tem so na Unescu začeli uporabljati izraz »nesnovna kulturna dediščina« (franc. *patrimoine culturel immaterial*), ko so leta 1993 (Consultation Internationale 1993) povabili strokovnjake in strokovnjakinje k iskanju skupnega imenovalca za dejavnosti, ki se nanašajo na »jezik, tradicionalno glasbo, nefizično dediščino (*non-physical heritage*) in pravice do intelektualne lastnine« (Aikawa 2004: 139). Med ključnimi akterji pri snovanju izraza »nesnovna kulturna dediščina« je bil Chérif Khaznadar, francoski pesnik, pisatelj, teatrolog in dramaturg sirskega rodu, ustanovitelj in vodja Ustanove svetovnih kultur (Maison des Cultures du Monde), katere del je založba Inedit, ki izdaja posnetke najbolj ogroženih tradicionalnih glasbenih praks po svetu.

Ključne postavke takratnega iskanja rešitev za ohranjanje tradicionalne kulture in folklore je bilo načelo, da mora varovanje kulturne dediščine temeljiti na nosilcih in nosilkah, ob uveljavljanju koncepta »živih zakladov« oz. »živih človeških zakladnic« (*the living human treasure*), prav tako pa so opozarjali na to, da igra pri ozaveščanju pomena dediščine ključno vlogo predstavljanje in prikazovanje varstvenih dejavnosti v medijih.

Med razpravljavci in razpravljavkami v Budimpešti so prevladovali in prevladovale etnomuzikologi in etnomuzikologinje, predvsem preučevalci in preučevalke plesa in tradicionalne glasbe. Dobro so se zavedali potrebe in dilem ob trženju dediščine in uvajanju kulturnega menedžmenta. Med ključnimi dilemami so bila vprašanja, ali naj »tradicionalno kulturo« ohranjamo ali poustvarjamo in kako naj jo spremljamo v spreminjajočem se svetu. Preprostih odgovorov na ta vprašanja ni bilo ne takrat in jih niti ni danes.

Program razglašanja mojstrov in ustne in nesnovne dediščine človeštva je Unesco obelodanil leta 1997, v ospredje pa so prišla še živeča kulturna izročila. V proglasitvi mojstrov in ustne in nesnovne dediščine iz leta 2001 je že nastalo jedro opredelitve nesnovne kulturne dediščine, ki ga je takrat pripravila skupina strokovnjakov in strokovnjakinj v Torinu. Še vedno so posebej omenjali »ustno dediščino«, ki ustreza našemu pojmovanju »ustnega izročila«. Nesnovna kulturna dediščina so:

Naučeni procesi ljudi, ki obsegajo znanje, veščine in ustvarjalnost, ki jih oblikujejo in jih razvijajo, proizvodi, ki jih ustvarjajo, in viri, prostori ter drugi vidiki družbenih in naravnih kontekstov, ki so nujni za njihovo vzdrževanje (sustainability): ti procesi ponujajo živim skupnostim občutek kontinuitete

s prejšnjimi generacijami in so pomembni za kulturno identiteto ter tudi za varovanje kulturne različnosti in ustvarjalnosti človeštva. (van Zanten 2002: 14; 2004: 42, op. 4)

Še bolj natančno je opredelil področja nesnovne kulturne dediščine pojmovnik oz. geslovník iz leta 2002:

Prakse in reprezentacije – skupaj z njihovim nujnim znanjem, veščinami, instrumenti, predmeti, artefakti in prostori, ki jih priznavajo skupnosti in posamezniki kot svojo nesovno kulturno dediščino in so konsistentni z univerzalno sprejetimi načeli človekovih pravic, pravičnosti, obstojnosti in vzajemnega spoštovanja med kulturnimi skupnostmi. To nesovno kulturno dediščino neprestano poustvarjajo skupnosti in skupine v odzivanju na svoje okolje in zgodovinske okoliščine obstoja. Ta dediščina jim daje občutek istovetnosti in trajnosti ter spodbuja kulturno različnost in človeško ustvarjalnost. (ii) Nesovna kulturna dediščina, kot jo opredeljuje paragraf (i) zgoraj, pokriva naslednja področja: (1) ustno izrazje, (2) performativne umetnosti, (3) družbene prakse, obredja (rituale) in praznične prireditve ter (4) znanje in prakse o naravi. (van Zanten 2004: 42, op. 5)

V tej opredelitvi so se še izognili posebni omembi jezika (govorov) in obrti. Te so dokončno dodali šele ob sprejetju konvencije o nesovni dediščini in s tem politično razširili prvotni predlog strokovnjakov in strokovnjakinj. Ti so se v letih pred sprejemom konvencije redno srečevali, leta 1999 v Washingtonu, po torinskem srečanju leta 2001 pa še v Riu de Janeiru, kjer so januarja 2002 opredelili temeljna področja (domene) mednarodne konvencije (Noriko Aikawa v van Zanten 2002: 2).

V pojmovniku leta 2002 so posebej izpostavili »prakse in reprezentacije«, »nujno znanje, veščine, instrumente, predmete, artefakte in prostore« (van Zanten 2002: 3). Posebej pa so poudarili, da je vsa nesovna kulturna dediščina tudi plod ustvarjalnosti in da brez ustvarjalne rabe nima prihodnosti: *To dediščino neprestano poustvarja občutek skupnosti za kontinuiteto in identiteto, tako da spodbuja kulturno različnost in ustvarjalnost človeštva* (van Zanten 2002: 3).

Razprava pred sprejetjem konvencije je posebej poudarjala predvsem izvedbene prakse, skupnosti in njihove glasbene, plesne in pripovedne tradicije, manj pa predmete in utilitarne prakse. Strokovnjaki, zbrani v skupini za pripravo načel varovanja nesovne kulturne dediščine, so po sestanku v Torinu leta 2001 poudarjali varovanje kulturne različnosti, upoštevajoč »dinamiko ustvarjanja, poustvarjanja in prenosa nesovne kulturne dediščine, družbenih procesov, ki se dogajajo, in pravice skupnosti, prenašalk kulture, ter lokalnih agencij, da razvijajo svoje lastne pristope k tem procesom« (van Zanten 2004: 37). Najpomembnejše za strokovnjake pa je bilo načelo, da morajo imeti skupnosti vso moč »za opredeljevanje svoje lastne nesovne kulturne dediščine« (Prav tam).

Pri usklajevanju načel varovanja in načinov prepoznavanja ter zaščite nesovne kulturne dediščine se je izkazalo, da strokovnjaki še lahko podajo znanstveno neoporečne opredelitve, težave pa nastopijo z njihovo implementacijo

in uporabo: torinska opredelitev nesnovne kulturne dediščine iz leta 2001 je bila jasna, a očitno premalo uporabna za praktične, torej politične namene (van Zanten 2004: 38).

Namesto »nesnovne kulturne dediščine« je bil vsaj v fazi nastajanja terminologije in temeljnih načel v rabi tudi termin »živa kultura« (*living culture*) (van Zanten 2004: 38). Prednost tega termina je v tem, da se neposredno nanaša na nosilce in nosilke kulture, na njihove žive prakse, tudi v primeru sicer mrtvih artefaktov (Nav. delo: 39). Ne glede na to, kako opredelimo »živo kulturo« ali »nesnovno kulturno dediščino«, pa ni mogoče spregledati dejstva, da sta njuni predmetni in nepredmetni komponenti ključno povezani: »Nesnovna kulturna dediščina se kaže v otipljivih oblikah« (van Zanten 2004: 39). Zato so strokovnjaki pripravili zelo natančno opredelitev nesnovne kulturne dediščine: »'Nesnovna kulturna dediščina' pomeni prakse, reprezentacije, izraze, znanje, veščine – kot tudi povezane instrumente, predmete, artefakte in kulturne prostore ...« (van Zanten 2004: 39).

V takratni opredelitvi je obsegala pet področij (domen): »Ustna izročila in izrazje, performativne (izvedbene) umetnosti, družbene prakse in znanje ter prakse, ki zadevajo naravo in veselje« (van Zanten 2004: 40). Z nekoliko prilagojenim besednjakom bi lahko naštel ustno slovstvo, glasbo, ples in gledališče, družbene prakse in ljudsko znanje ter prakse o naravi in veselju. V pojmovniku leta 2002 so natančneje opredelili vidike »nesnovne kulturne dediščine, ki se izražajo skozi govorno besedo ali v pesmi« (van Zanten 2004: 40). Končno besedilo konvencije je v glavnem sledilo tem načelom, tako da je opredelitev nesnovne kulturne dediščine praktično enaka kot zgoraj, s posebnim poudarkom na nosilcih in nosilkah dediščine: skupnosti (*communities*), skupine in izjemoma posamezniki ali posameznice.

Do pomembnejše dopolnitve pa je prišlo v naštevanju domen oz. področij, v katerih je konvencija dodatno izpostavila obrti: poleg ustnih izročil in izrazja konvencija posebej izpostavlja jezik kot motor nesnovne kulturne dediščine; poleg performativnih (izvedbenih) umetnosti; družbenih praks, obredij in praznovanj ter znanja in praks, ki zadevajo naravo in veselje, so dodali še »tradicionalno rokodelstvo« (Convention 2003, 2. člen, 2 odstavek (e); angl. inačica dokumenta se glasi »*traditional craftsmanship*«, slovenski prevod poudarja prakse: »tradicionalne obrtne veščine«).

Že pred razglasitvijo Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine sta se začela dva Unescova programa, ki sta ponudila nekaj izkušenj pri njenem varovanju. Programa Živi človeški zakladi (Living Human Treasures) in Mojstrovine ustne in nesnovne dediščine človeštva (Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity) sta pokazala na prednosti in pomanjkljivosti varovanja kulturnih vsebin in praks brez ključnega vključevanja nosilcev in nosilk. Prvo so povzeli po uspešnih japonskih praksah varovanja praks in dejavnosti, kjer najprej poskrbijo za nosilca ali nosilko in mu ali ji naložijo tudi prenašanje dediščine, nato pa preverjajo izvajanje in prenašanje praks in veščin. Druga zadeva le tiste izjemne

primere ogroženih tradicij, ki jih prepoznavamo kot izjemne na ravni celotnega človeštva. Pri oceni razglasitev so posebej poudarili izjemno vrednost razglašanih »mojstrov in« z »umetniškega, zgodovinskega ali antropološkega zornega kota« (Smeets 2006: 3).

Po Unescovi opredelitvi iz leta 2003 torej sodijo med nesnovno kulturno dediščino dejavnosti (prakse), reprezentacije (predstave), izrazje, znanje, veščine kot tudi orodja (instrumenti), predmeti, artefakti in kulturni prostori, ki so povezani z njimi. Skupnosti, skupine in v nekaterih primerih tudi posamezniki jih prepoznavajo in priznavajo kot del svoje kulturne dediščine, ki jo prenašajo iz generacije na generacijo in poustvarjajo v odzivanju na okolje. Nesnovna kulturna dediščina jim daje občutek identitete in trajnosti ter spodbuja kulturno raznoličnost in ustvarjalnost (Convention 2003).

28

To dikcijo je v celoti prevzel tudi slovenski zakon o kulturni dediščini s kasnejšimi dopolnili, v katerih namesto o »živi dediščini« govori o »nesnovni kulturni dediščini«:

48. »nesnovna dediščina« so nesnovne dobrine, kot so prakse, predstavitve, izrazi, znanja, veščine, in z njimi povezane premičnine in kulturni prostori (kjer se ta dediščina predstavlja ali izraža), ki jih skupnosti, skupine in včasih tudi posamezniki prenašajo iz roda v rod in jih nenehno poustvarjajo kot odziv na svoje okolje, naravo in zgodovino;

49. »nesnovna dediščina posebnega pomena« je nesnovna dediščina, ki je razglašena za spomenik.« (ZVKD-1, 3. člen)

V tej opredelitvi nesnovne kulture dediščine zasledimo omembo skupnosti in skupin ter posameznikov, ki dediščino prenašajo iz roda v rod, potem pa v zakonu zasledimo le še omembo manjšinskih, samoupravnih lokalnih skupnosti (občin) in verskih skupnosti. Načela, ki po Unescovih konvencijah veljajo za žive »skupnosti« (*communities*), torej nacionalna zakonodaja prenaša na raven predvsem ene politično opredeljene »skupnosti«, nacije.

Zavedati se moramo sicer znanstveno zelo spornega pojmovanja skupnosti (gl. npr. polemiko med Vered Amit in Nigelom Rapportom; Amit in Rapport 2012), toda gre pač preprosto za skupine ljudi, ki izvajajo določene prakse, ne glede na njihovo pozicioniranost v družbi. Za varovanje katere koli dediščine je ključnega pomena prav odnos skupnosti do nje, tega pa ni mogoče prepoznati drugače kot z etnografskimi raziskavami. Zato bi morali pri varovanju kulturne dediščine poleg »preventivne arheologije«, ki jo predvideva slovenska zakonodaja, vključiti tudi »dediščinsko etnografijo«.

Varovanje in oživljanje dediščine vrača javnosti, ne le državi, nekaj, kar bi sicer lahko (p)ostalo zasebno. V času, ko se nekaterim zdi samoumevno, da mora skupno »tragično« propasti (Hardin 1968), se prav s pozitivitvijo dediščinskih skupnosti in njihovih praks nepredmetna »gmajna« postavlja na novo.

Izročila in glasbeno-plesne razsežnosti nesnovne kulturne dediščine

Prvi osnutek vzpostavljanja mednarodnih instrumentov za zaščito folklore – v zvezi s problematiko avtorskih pravic – so na Unescu zasnovali že leta 1971 (Aikawa 2004: 137–138). Za posebno obravnavo performativnih praks sta si desetletja prizadevali krovni mednarodni organizaciji preučevalcev in preučevalk ljudskih oz. tradicionalnih glasb (International Council for Traditional Music, ICTM) in Unescov Mednarodni svet za ples (CID – Conseil International de la Dance/The International Dance Council). Zato so bila vse do sprejetja konvencije o nesnovni kulturni dediščini v ospredju prizadevanja po posebni obravnavi glasbene prakse in z glasbo povezanih praks (plesa, ritualov, praznovanj).

29

Prav te prakse kažejo, da moramo dediščino obravnavati integralno, saj ni mogoče ločevati izvajanja glasbe in njene zvočne strukture od njenega družbenega izvajanja ter povezovanja s praznovanjem, rituali ali plesom. Tako kot na primer ni mogoče ločevati glasbenega instrumenta od izvajanja glasbe tudi ni mogoče ločevati predmetov čaščenja od samega izvajanja rituala.

Odkar so z Unescovo konvencijo poudarili prakse in skupnosti, so med najpogosteje razglašeni in varovani praksi predvsem glasbene in z glasbo povezane prakse (plesne, ritualne, a tudi tiste rokodelske, s katerimi izdelujejo glasbila). Če si ogledamo sezname svetovne nesnovne kulturne dediščine (Lists 2018), tj. reprezentativni seznam, seznam ogrožene dediščine in seznam primerov dobre prakse varovanja, ugotovimo, da najmanj tretjina vseh vnosov na Unescovih seznamih svetovne nesnovne kulturne dediščine zadeva glasbo (avgusta 2018 je bilo z geslom glasba povezanih 213 od 470 vpisov iz 117 držav), z njo pa je povezana tudi večina drugih vpisov. Ker so v slovenskem registru nesnovne kulturne dediščine izmed 65 vpisov do maja 2018 le trije glasbeni (pritrkavanje, godbeništvo in, zame naravnost škandalozno!, narodnozabavna glasba; gl. Seznam 2018) in en sam vpis, povezan s plesom (vuzemski plesi v Beli krajini), se zastavlja vprašanje, ali na ozemlju Republike Slovenije, za razliko od drugih delov planeta, ni takšnih tradicionalnih glasbenih praks, ki bi jih njihovi nosilci in nosilke želeli »registrirati«, ali pa je pojmovanje nesnovne kulturne dediščine pri nas nekoliko specifično, da tako očitno prevladujejo vpisi o obrteh in praznovanjih. Kajti tudi če vpisovanje v register nesnovne kulturne dediščine poteka na podlagi izraženega interesa »skupnosti«, izjemoma celo posameznikov ali posameznic, vendarle ni mogoče spregledati vloge strokovnjakov in strokovnjakinj pri evidentiranju in artikulaciji teh interesov, da ne omenjamo neposrednih strokovnih pobud, ki izhajajo iz terenskih izkušenj.

Morda je razlog v neskladju med zastarelo etnološko sistematiko gradiv in smernicami Unescove konvencije. Da gre morda za strokovno specifično, potrjujeta uvodni zbornik o nesnovni kulturni dediščini (Prešeren in Gorenc 2005) s kratkim poglavjem »Pesništvo in glasba« (na štirih od 215 strani) in tudi nedavna zloženska Koordinatorja varstva nesnovne kulturne dediščine (Varovanje 2017). Slednja med fotografijami, s katerimi ilustrira dejavnosti Koordinatorja, ne vključuje niti ene same fotografije, ki bi prikazovala glasbo ali ples.

Povsem drugače je bilo že od začetka razglašanja svetovnih »mojstrov in človeštva«. Izmed 90 razglašanih »mojstrov in človeštva« med letoma 2001 in 2005 jih je velika večina sodila na področje glasbe, plesnega in ustnega izročila ter gledališča, praznovanj in ritualov; razglašanih je bilo 10 »kulturnih prostorov« in dva primera znanj o svetu in veselju ter umetniškega izraza. Rokodelstvo in obrti so bili zastopani v šestih primerih (Smeets 2006).

Če si ogledamo spletno stran Koordinatorja varstva nesnovne kulturne dediščine (Koordinator 2018), lahko ugotovimo, da med kategorijami v iskalniku vnosov ne najdemo glasbe ali petja kot temeljnega področja ne med zvrstmi, ne med podzvrstmi, ne med gesli (četudi najdemo med posameznimi gesli glasbeno skupino, godbeništvo ter instrumentalno glasbo, popularno glasbo in vokalno-instrumentalno glasbo, ki jo najdemo tudi pri podzvrsteh). Pri tem je petje morda še vedno najbolj razširjena vsakdanja kulturna praksa slovenskega prebivalstva. In prav petja ne najdemo med termini v Pravidniku o seznamih zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah (Pravidnik 2010), čeprav se skupaj z glasbo skrivata v kategoriji »uprizoritev in predstavitev«. Pravidnik v skladu z načelom »uprizoritev« postavlja glasbo, petje in ples naravnost na oder:

Z02 'Uprizoritve in predstavitve' obsegajo predvsem oblike glasbenega, pevskega, plesnega ali gledališkega predstavljanja in likovnega izražanja, ki se izvajajo z javnim nastopanjem. V to zvrst sodijo tudi folklorno turistične prireditve, temelječe na sestavinah žive dediščine, ki so sčasoma postale del lokalne in nacionalne tradicije. Del uprizoritvene žive dediščine so tudi igre, ki jih delimo na otroške, odrasle in športne.

Kako je to mogoče? Mar je to lahko posledica neverjetno ponesrečenega zakonodajnega prevajanja performativnih umetnosti (*performative arts*) z »uprizoritvenimi« umetnostmi namesto z izvedbenimi ali performativnimi? Saj glasbo, petje in ples vendar izvajamo, ne pa »uprizarjamo«, kot to v glavnem velja za lutke in gledališče! Izvedbene umetnosti namreč vključujejo v prvi vrsti »glasbo, petje, ples, lutke in gledališče« (Kurin 2004: 67). Kljub temu prevajalskemu spodrsrljaju Ministrstva za kulturo in Državnega zbora RS ostaja vprašanje, če je odsotnost glasbe in plesa v strokovnem pojmovanju »nesnovne« kulturne dediščine vendarle tudi posledica osebnih pogledov odgovornih uradnikov in uradnic ter strokovnjakov in strokovnjakinj.

Naš seznam nesnovne kulturne dediščine je zelo drugačen od npr. slovaškega, ki je že med »mojstrovine človeštva« uvrstila pastirsko glasbilo fujara in njeno rabo v vsakdanjem in prazničnem življenju, ali hrvaškega in bolgarskega z obilico vnosov glasbe, plesov in z obema povezanih praznovanj in ritualov.

Med izvedbenimi (performativnimi) umetnostmi sta pač, kakor koli obrnemo, na prvem mestu glasba in ples. Glasba je, skupaj s plesom kot njenim telesenjem, na eni strani najbolj globoka in neodtujljiva človeška dejavnost, v kateri se stekajo prav vse družbene prvine v celoto, ki je ni mogoče postaviti le na eno samo raven bivanja. Ker v svoji živosti dobesedno uteleša skupno življenje, je temeljni steber življenja katere koli človeške skupnosti, še globlja in bolj prvinska od jezika.

Tako glasba kot ples v individualni in skupinski izkušnji stapljata skupaj telo, čustva in kognicijo. Ples kot veččutna neverbalna oblika komunikacije (Hanna 2005: 11) oblikuje izkustveno in spominsko ogrodje skupnosti in je skupaj z glasbo in jezikom temelj tvorjenja katere koli človeške skupnosti. Glasba in ples ter ustna izročila so ključni za obstoj in nadaljnji razvoj katere koli skupnosti, zato morajo biti na prvem mestu pri njihovem varovanju. Tako kot se danes zdi samoumevno, da mora celotna skupnost vlagati v slovensko glasbeno ustvarjalnost, bi moralo biti samoumevno, da bi vlagala tudi v preživetje ali oživljanje tistih glasbenih in plesnih prvin, ki smo jih podedovali od prednikov. Skrb za folklorne skupine, vlaganje v godbe na pihala in igranje narodnozabavne glasbe so pač zelo daleč od tistega, zaradi česar so etnomuzikologi in etnomuzikologinje pritiskali na Unesco, da je sprejel Konvencijo o varovanju nesnovne kulturne dediščine.

Morda pa je težava v glasbi in plesu naših prednikov in prednic. Verjetno bi bilo smotno varovati starejšo ritmično specifiko, petdelni meter petja in plesa (gl. npr. Hrovatin 1959: 169), če bi med ljudmi še živela. Morda bi lahko varovali v skladu z domačim petjem uglašene trstenke. Zadnji izdelovalec trstenk je svoje znanje vendarle posredoval mlajšim. Prav tako zanimivo bi lahko bilo petje balad, četudi sodijo v evropsko dediščino, če njihovega prepevanja ne bi v veliki meri prekinila sodobna pogrebna zakonodaja. Še sreča, da so jih sorazmerno zgodaj začele poustvarjati in oživljati interpretke ljudskega izročila (Bogdana Herman, Ljoba Jenče ...). Naj mimogrede omenim še specifične regionalne načine petja, na primer haloško ali koroško, in pokrajinsko delujoče glasbene zasedbe, na primer prekmurske bande. Kot slovensko posebnost bi morda morali varovati izdelovanje, postavljanje in uporabo takšnih zvočil, kot so klopotci ...

V slovenski ljudski pesmi se združujejo različna evropska in domača izročila, ki obsegajo bogastvo jezikovnega sporočanja, posebne načine večglasnega petja in prevladujoče ločevanje petja ter instrumentalne glasbe. Izjemno pomemben del ljudskega izročila so povedke, pravljice, legende, mitološko izročilo in druge oblike ustnega slovstva oz. slovstvene folklore, ki jih danes obujajo različni pripovedovalci in pripovedovalke. Slovenija slovi tudi po izjemni pestrosti in bogastvu regionalnih govorov in narečij. To gradivo je sicer bogato dokumentirano, malo pa je bilo narejenega za njegovo preživetje.

Če bi lahko našli kakšen skupni imenovalec nesnovne kulturne dediščine na Slovenskem, ne le vse tanjše plasti »starodavne dediščine« (Novak 1958: 3), potem je to raznolikost. Členitev Slovenije na »etnična območja«, kot jih je imenoval Vilko Novak (alpsko, osrednjeslovensko, primorsko ali zahodno in panonsko ali vzhodno; gl. Novak 1958: 29–30; prim. tudi 1960), ponuja veliko možnosti prav za uveljavitev koncepta varovanja »kulturnih prostorov« nesnovne kulturne dediščine, ki jih doslej še nihče ni uveljavil, čeprav jih zakonodaja omenja (ZVKD-1 2008: 3., 9., 20. in 98. člen; smiselno tudi 11. člen).

V sami opredelitvi nesnovne kulturne dediščine so namreč posebej omenjeni »kulturni prostori«, in tudi na seznamih svetovne nesnovne kulturne dediščine jih je kar nekaj, toda slovenski zakonodajalec se je tovrstni specifični omembi

varovanja »kulturnih prostorov« izognil. Pri opredelitvi nesnovne kulturne dediščine so kulturni prostori še omenjeni, toda v izvedbenem delu nastopijo samo kot obvezna pritiklina razglasitev, povezana s konkretnim prostorom njihove izvedbe oz. uprizoritve: »Nesnovna dediščina se vpiše v register skupaj s kulturnim prostorom, ki to dediščino podpira in omogoča njeno uresničevanje« (ZVKD-1 2008: 9. člen, 6. alineja). Nepoznavalci bi morda predvidevali, da so kulturni prostori »kulturne krajine«. A niso: po zakonu je kulturna krajina »nepremična dediščina, ki je odprt prostor z naravnimi in ustvarjenimi sestavinami, katerega strukturo, razvoj in uporabo pretežno določajo človekovi posegi in dejavnost« (ZVKD-1 2008: 3. člen, 16. alineja).

32

Na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo smo že pred dobrim desetletjem predlagali opredelitev kulturnih prostorov kot območij, »kjer so ohranjeni pomniki specifičnih načinov življenja in njihov socialno-historični kontekst« oz. kot »prostor, v katerem je izpričana nematerialna ali materialna dediščina, pomembna za način življenja in prenašanje izročil« (Pripombe 2006). Prav tukaj vidim največjo pomanjkljivost slovenske zakonodaje, ki narekuje strogo ločevanje med varovanjem nepremične in nesnovne kulturne dediščine, čeprav bi bilo v marsikaterem primeru smiselno varovati konkretne prostore zaradi izjemnega pomena prve ali druge, vendar zaradi vsaj enega izmed izpolnjenih pogojev vedno skupaj. Za etnološko dediščino je takšno zakonsko seciranje pogubno.

Dediščina v vsakdanjem življenju, kulturni prostori in dediščinjenje nedavne preteklosti

Med najpomembnejšimi razlogi ohranjanja kulturne dediščine je poleg simbolnega tudi gospodarski, še posebej turistični. Lokalne in regionalne specifike z avtentičnimi oz. »pristnimi« tradicijami se odlično prodajajo in bodo v prihodnosti še bolj zaželeni. Lahko pa dediščinjenje prinaša le prestiž ali hrbtenico skupnostne samozavesti. Kulturna dediščina je danes velik posel, v katerega niso vpeti le veliki nacionalni in zasebni muzeji, temveč tudi državne in regionalne oblasti in zasebniki. Predvsem v turizmu se kulturna dediščina dobesedno spreminja iz simbolnega v ekonomski kapital, zato nastopa tudi kot razvojna kategorija.

Toda gospodarjenje z dediščino bi moralo biti skupnostno, srenjsko, saj je prav to izročilno področje skupnega eno tistih področij sodobnega življenja, ki se ne omejuje na zasebniške ali državne in politične ter gospodarske pobude. Temeljna načela varovanja nesnovne kulturne dediščine namreč temeljijo na »skupnostih« (*communities*).

Kulturna dediščina obsega ali se dotika različnih družbenih dejavnosti, tudi človekovih pravic, politike, prava, spola in digitalnih transformacij. Prav tako zadeva odnose med lokalnim, regionalnim in globalnim, gospodarstvo, migracije in demografske spremembe ter državne in družbene ustanove, ne le muzeje in druge ustanove ter službe za varovanje kulturne dediščine, temveč družbo v celoti, od šolskega sistema do ritualnih praks, ki spremljajo ritme koledarskih in življenjskih krogov.

Razvoja dediščinske industrije kot integralnega, ne le identitetnega, dela kulturne oz. kreativne industrije ni mogoče spregledati ali postaviti na stranski tir. Zakonodaja kapitalističnih držav vzpostavlja dediščinsko gospodarstvo (ekonomijo), družbene prakse, ki z njim upravljajo, in dediščinski trg. Toda dediščinske ekonomije ni mogoče ločiti od moralne ekonomije, te pa tudi ne od identitetne, tako da nas upravljanje z dediščino opozarja na ključne skupnostne in moralne podlage katere koli ekonomije. Dediščinski trg v glavnem deluje onkraj kvantificirane denarno-blagovne menjave, saj so prakse in njihovi rezultati, še posebej če jih prepoznavamo kot dediščino človeštva, neprecenljive oz. nemerljive vrednosti. To pa ne pomeni, da ne morejo postati ključni nosilci ekonomskih aktivnosti in izkoriščanja v turizmu, kreativni industriji in v drugih delih pridobitnega gospodarstva. A ni nujno, da dediščino prevzame pridobitno gospodarstvo. Dediščina je bistveno bolj kompatibilna z nepridobitnim delom gospodarstva. Tukaj pa nastopijo nepričakovani zapleti, ki so deloma povezani z zakonodajo, deloma pa tudi s konceptualizacijo dediščine.

V antropološkem diskurzu zadnjih desetletij, ki je izhajal iz rabe termina v varstveni praksi, se je uveljavilo pojmovanje dediščine kot družbene konstrukcije v vsakdanjih praksah (Murray 2018). Natančneje, dediščino konstruiramo skozi zgodovinske in kulturne procese, preoblikujemo v vire in vpletamo v socio-politično dinamiko (Baird v Murray 2018).

Politično instrumentalizacijo dediščine nadgrajujeta njeno poblagovljenje (komodifikacija) in komercialna raba kulturnega izročila ali njegovih delov (Kasten 2002: 7). Še posebej kritične so najbolj temeljne duhovne tradicije: leta 1993 je na primer delegacija ljudstva Lakota na Skupščini svetovnih religij najavila vojno napoved različnim novodobnikom (New Age), novopogonom in drugim, ki kradejo prvine domačinskih verovanj (Magliocco 2005: 9).

Toda ni rečeno, da je vsaka komercializacija ljudskih izročil in drugih oblik kulturne dediščine enako problematična. Prav nasprotno, vsaj v glasbi je njena komercializacija pogosto povod za njeno oživljanje in razcvet. Steven Feld ugotavlja, da izpostavljenost glasbenemu trgu kvečjemu povečuje možnosti preživetja in razvoja lokalnih glasbenih tradicij (Keil in Feld 1994: 273).

Komercializacija dediščinskih praks je enako problematična kot njihova zamrznitev ali »uprizorjanje«. Do uničevanja kulturne dediščine prihaja tudi z uvajanjem »novih oblik folklore« (Rihtman-Auguštin 1976: 16) in njihovo komercialno eksploatacijo. Dediščinska zakonodaja in mednarodne pogodbe spodbujajo novo življenje dediščine, zato se moramo vprašati, če tudi implementacija Unescovih načel s »heritizmi« ne prinaša nevarnosti novih folklorizmov.

Zato je izjemno pomembno iskati možnosti varovanja skupnostnih dejavnosti in situ: varovati bi morali tudi tiste zidove, ki morda sami zase nimajo reprezentativne vrednosti, imajo pa velik pomen v preživetju posameznih skupnosti. Tipični primeri so pomembni prostori druženja, na primer sokolski in zadružni domovi ter kasnejši mladinski klubi, ki za razliko od gasilskih domov neopazno izginjajo.

V tem smislu smo na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo med pripombami na predlagani zakon o kulturni dediščini leta 2006 zapisali, da je v zakonodajo potrebno dodati: »prostore izjemnega pomena oz. dele stavb, ki kot celote sicer nimajo lastnosti dediščine, so pa izjemnega pomena zaradi zgodovinskih razlogov ali življenja v njih« (Pripombe 2006). To je vsekakor mogoče, upoštevajoč tudi Unescovo Konvencijo iz leta 2005 o zaščiti in promociji raznolikosti kulturnega izražanja (Convention 2005).

Tukaj ne gre le za prostore izvajanja kakšne obrti, trgovine, turizma ali gostinske dejavnosti, temveč tudi za prostore ustvarjalnosti in druge javne prostore, ki so ključnega pomena za določene skupnosti, ki se jim bom posvetil na drugem mestu. Pri obravnavanju dediščinjenja se moramo izogniti pasti, s katero sprejemamo v dediščinske prakse in ostanke človeške dejavnosti in ustvarjalnosti iz preteklosti samo tisto, kar dobi dovolj patine. Prav nasprotno: odgovornost prepoznavanja tistih sodobnih življenjskih praks, ki jih prepoznavamo kot ključne za določene skupnosti, je toliko večja.

Kakor koli obrnemo, ne moremo spregledati ustvarjalne potence življenja, kar je konec koncev stalnica antropološkega pojmovanja kulture, vsaj od Boasa dalje, odkar antropologi obravnavamo kulturo kot živ ustvarjalni proces, skozi katerega ljudje neprestano vključujejo in spreminjajo nove in tuje elemente (Rapport in Overing 2000: 93).

Bodočnost nesnovne kulturne dediščine

Termina kultura in dediščina sta se že praktično zlila, zato je več kot zadnji čas za oblikovanje kritičnih pristopov k preučevanju dediščine, znotraj ali zunaj okvirov porajajoče se »kritične teorije dediščinstva« (*critical heritage theory* (CHT); po Murray 2018). Ključno je prepoznavanje stikov med znanjem in nosilci moči v dejanskih družbenih praksah, ki mora izhajati iz empiričnih raziskav dediščinskega diskurza in praks.

Predmeti in dejanja čisto po nepotrebnem postanejo dediščina takrat, ko izginjajo, medtem ko nastajajo povsem nove prakse in njihovi proizvodi, ki bodo postali dediščina takrat, ko jih bo v dejanskem življenju konec in bodo postali predvsem sidrišče spomina. Kot nedotakljivi magijski uroki delujejo le, če vanje res verujemo. Skratka, široko polje tistega, kar naj bi bodočim rodovom ohranili strokovnjaki in strokovnjakinje s področja kulturne dediščine, ne pa skupnosti same zase in v svojem imenu, se razteza med čaščenjem svetinj in posvetnim pobjagovljenjem.

Toda glavni očitek, ki ga naslavljam pojmu dediščine, je v tem, da termin nujno implicira posedovanje lastnine in njen prenos. Kulturno dediščino umeščamo v kompleksno mrežo politike (z njenimi reprezentativnimi in mobilizacijskimi funkcijami), estetike in estetskega vrednotenja, gospodarstva in prilaščanja, ideologije in njenega prevzemanja ter izobraževanja in odgovornosti za njeno prepoznavanje in ohranjanje, da ne govorimo o različnih pripovedih, ki jo spremljajo (Britt in Chen 2005).

Slovenski etnologi in etnologinje smo bili doslej pri skrbi za nesnovno kulturno dediščino preveč pasivni ali enostranski. Namesto nove epistemologije, ki jo zahtevajo spremembe na samem terenu, se ne znamo otresti politike, osebnih in zasebnih interesov. Strokovno delo namreč ni v tem, da bi sami ohranjali »dediščino«, še posebej ne tako, da bi z arbitrarnim odločanjem vsemogočnega strokovnega monarha potrjevali »pristnost« in »slovenskost«. Etnologija, kolikor temelji na etnografiji, torej na spremljanju dejanskega dogajanja med ljudmi, ne more kar tako počez ponujati receptov in standardov.

Med glavnimi zadregami, ki jih imamo etnologi z dediščino, je nerešljiva uganka njenega varovanja v dejanskih družbenih okoliščinah, ko ni nobene potrebe po njeni »zamrznitvi«, še manj pa je dopustno njeno poljubno spreminjanje, ki odstopa od njenih nujnih prilagoditev spremembam v času. Toda kdo naj o tem odloča? Ko se v varstvenih institucijah soočamo s problematiko ohranjanja (*conservation*), varstva (*preservation*) in zaščite (*protection*), se moramo zavedati, »da lahko uporaba teh besed spodbudi 'zamrznitev' nesnovne kulturne dediščine, torej da skuša preprečevati ustvarjalne spremembe« (van Zanten 2004: 41).

35

Prav zato je ključnega pomena, da varovanje predvsem kulturne dediščine vključuje ljudi oz. dejavnosti prav tistih ljudi, tiste srenje, ki »podeduje« in poseduje dediščino. V tem smislu so prakse, ki jih izvajajo skupnosti, žive in večno spreminjajoče se, vendar obenem ohranjajo temeljno povezavo s preteklostjo. Njihova zamrznitev v prostoru in času je enako nevarna kot njena popolna razprodaja.

Ko poskušam na koncu ponovno postaviti »nesnovno kulturno dediščino« vsaj v bližino resničnega življenja, lahko ugotovimo da je njeno varovanje (*safeguarding*) vendarle začetek in konec njenega »obstoja«. Ne gre le za prakse in znanje ter z njima povezane predmete in prostore, temveč predvsem za varstvo (*preservation*) in ohranjanje (*conservation*) družbenega življenja praks, znanj, predmetov in prostorov. Bolj pomembno od samega varovanja kulturne dediščine je ohranjanje družbenih odnosov znotraj skupnosti, nosilk dediščine. Dediščina naj torej osmišlja življenje skupnosti, ki jih oživljajo varovane izročilne prakse. Če je njihovo prepoznavanje (identificiranje) in priznavanje (vpis v register na nacionalni, mednarodni ali globalni ravni) namenjeno razvoju skupnosti, v kateri se je dediščina razvijala do tistega trenutka, potem bo oživila nastajanje nečesa, kar danes ni več samoumevno, skupnega dobra.

Varovanje dediščine vrača javnosti (*polis*) nekaj, kar doživljamo tudi kot zasebno (*oikos*). Kot temelj skupnega, in edini trajen temelj politične skupnosti, je sodobno polje javnega dragoceno in vredno varovanja. Skupnost, ki ne zna ceniti ustvarjalnosti prednikov, ali skupnost, ki ne zna ceniti sodobne ustvarjalnosti, nima prihodnosti. Ustvarjalnost preteklih generacij, ki jo danes prepoznavamo kot dediščino, je ključni del celotnega kapitala skupnosti. A kot ekonomski kapital je ta družbeni kapital le ništre, če ne kroži med ljudmi.

Kulturna dediščina je, skratka, bolj namenjena praktični rabi kot mišljenju. Težava je v tem, da lahko dediščina postane kar koli, kar neka skupnost (in njeni

predstavniki ali zastopniki) prepozna kot »dediščino«. Ko organ oz. agencija, ki ga/ jo je ustanovila država, prizna to dediščino in jo vpiše na seznam, postanejo prakse in njihovi proizvodi, s tem pa tudi celotne skupnosti, nekaj drugega. Postanejo del državnega aparata. Dediščine ni mogoče misliti onkraj države in njenih aparatov, onkraj razmerij moči. Strokovnjak ali strokovnjakinja, ki prepozna in odloča o priznavanju kulturne dediščine, ne more biti nedolžen raziskovalec ali raziskovalka, temveč nastopa kot agent ali agentka države. Kot strokovni arbiter odloča o tem, kaj bo ostalo kot integralni del načina življenja neke skupnosti in kaj ne. Tisto, kar prepozna kot »dediščino«, nato ne ostane neproblematičen del načina življenja, ampak, nasprotno, šele z razglasitvijo dobi novo življenje in lahko postane nekaj, kar je v bistvu priznana svojina. Lahko postane neodtujljiva in neovrednotena neodtujljiva svojina, lahko pa postane predmet nove družbene dinamike pri preoblikovanju neke lokalne skupnosti, manjšine, naroda, nacije ali človeštva v celoti.

Ključno vprašanje našega ukvarjanja z nesnovno kulturno dediščino je zatorej, ali njeno varovanje spodbuja obujanje novih oblik skupnega dobra (angl. *commons*) ali pa je njeno varstvo vsiljeno »od zgoraj navzdol« in si z nacionalizacijo (ali transnacionalizacijo ali globalizacijo) to skupno dobro prilašča.

REFERENCE

- AIKAWA, Noriko
2004 An Historical Overview of the Preparation of the UNESCO International Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. *Museum International* 56 (1-2): 137-49.
- AMIT, Vered in RAPPORT, Nigel
2012 *Community, Cosmopolitanism and the Problem of Human Commonality*. London: Pluto.
- AUGÉ, Marc
1995 *Non-places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. London in New York: Verso.
- BENJAMIN, Walter
1968 The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction. V: H. Arendt (ur.), *Illuminations*. New York: Harcourt, Brace & World, 217-52.
- BIŽIĆ-OMČIKUS, Vesna
2005 Nematerijalna kulturna baština i Etnografski muzej u Beogradu. *Glasnik Etnografskog muzeja* 69: 147-160.
- BRITT, Kelly M. in CHEN, Christine I.
2005 When to Hold'em and When to Fold'em: Lessons Learned from the Heritage Profession. *Anthropology News* 46 (4): 14.
- CLIFFORD, James
2004 Looking Several Ways: Anthropology and Native Heritage in Alaska. *Current Anthropology* 4 (1): 5-30.
- CONSULTATION internationale
1993 Consultation internationale sur le programme de l'Unesco patrimoine immateriel - nouvelles perspectives siège de l'Unesco, Paris 16-17 Juin 1993: Rapport final. Pariz: Unesco, dokument CLT/ACL/93/IH/O1. <<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001432/143226fo.pdf>> [17. 9. 2018].
- CONVENTION
1972 Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. <http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13055&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html> [23. 8. 2018].

CONVENTION

2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. <http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17716&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html> [8. 8. 2004].

CONVENTION

2005 Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions. Pariz: Unesco, 20. oktober. <http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31038&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html> [10. 8. 2018].

ECTC

1995 ECTC: European Centre for Traditional Culture. Aims and Activities: Feasibility Study for the Unesco, March. *ECTC Bulletin* 1: 121–28.

FILAK, Manca

2016 *Projekt Skopje 2014: Vpliv mestne prenovne na identiteto mesta, socialni spomin in nacionalno zavest prebivalcev: Magistrsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

FILLITZ, Thomas in SARIS A. Jamie (ur.)

2013 *Debating Authenticity: Concepts of Modernity in Anthropological Perspective*. New York in Oxford: Berghahn Books.

FLERÉ, Pavel

1933 A. V. Lunačarski in njegova prosvetna politika. *Popotnik: Pedagoški list* 55 (7): 193–200.

GELLNER, Ernest

1991 Nacionalizem. V: R. Rizman (ur.), *Študije o etnonacionalizmu*. Ljubljana: Krt, 239–265.

GRAEBER, David

2015 *The Utopia of Rules: On Technology, Stupidity, and the Secret Joys of Bureaucracy*. New York in London: Melville House.

HAAŠKA konvencija

1954 Konvencija o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada. <<http://www.zvkds.si/sl/knjzница/konvencija-o-varstvu-kulturnih-dobrin-v-primeru-oboroženega-spopada-haaska-konvencija>> [10. 8. 2018].

HANNA, Judith Lynne

2005 Dance Speaks Out on Societal Issues. *Anthropology News* 46 (4): 11–12.

HARDIN, Garrett

1968 The Tragedy of the Commons. *Science* 162 (3859): 1243–1248.

HOPI Tribe

2013 Press Release: The Hopi Tribe Opposes Auction of Sacred Objects in France, April 4, 2013. *Museum Anthropology* 36 (2): 102.

HROVATIN, Radoslav

1959 Kinetske označbe v slovenski ljudski plesni terminologiji. *Slovenski etnograf* 12: 163–80.

KASTEN, Erich

2002 *Cultural Heritage: Property of Individuals, Collectivities or Humankind?* Halle/Saale: Max Planck Institute for Social Anthropology Working Papers.

KEIL, Charles in FELD Steven

1994 *Music Grooves: Essays and Dialogues*. Chicago: University of Chicago Press.

KIDRIČ, France

1929 *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do marčne revolucije: Razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature*. 1. snopič. Ljubljana: Slovenska matica.

KOORDINATOR

2018 Koordinator varstva nesnovne kulturne dediščine. <<http://www.nesovnadediscina.si/sl/register>> [22. 8. 2018].

KURIN, Richard

2004 Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention: A Critical Appraisal. *Museum International* 56 (1–2): 66–77.

LÉVI-STRAUSS, Claude

2004 *Divja misel*. Ljubljana: Krtina.

LISTS

2018 Lists of Intangible Cultural Heritage and of the Register of Good Safeguarding Practices. <<https://ich.unesco.org/en/00011?type=00003#tabs>> [22. 8. 2018].

MAGLIOCCO, Sabina

2005 Indigenoussness and the Politics of Spirituality. *Anthropology News* 46 (4): 9, 15.

MAKAROVIČ, Gorazd

1962 *Poslikane panjske končnice*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

MARCUSE, Herbert

1969 Represivna tolerancija. *Kultura* 4: 27–60.

MARX, Karl

1979 Osemnajsti brumaire Ludvika Bonaparta. V: K. Marx in F. Engels, *Izbrana dela*, 3. zvezek. Ljubljana: Cankarjeva založba, 445–57.

MARX, Karl in ENGELS, Friedrich

2009 *Komunistični manifest*. Ljubljana: Sanje.

MOORE, Steven C.

2013 Sale of Hopi Masks a Desecration. *Museum Anthropology* 36 (2): 107–108.

MURRAY, Caroline

2018 The Sociopolitical Shaping of Heritage Landscapes. *Anthropology News - Anthropology Book Forum*. <<http://www.anthropology-news.org/?book-review=the-sociopolitical-shaping-of-heritage-landscapes>> [18. 7. 2018].

MURŠIČ, Rajko

2009 Vse, kar je čvrstega, bo izpuhtelo v zrak: Večne travme moderne in zimzelene melodije odrešitve: K ponatisu Komunističnega manifesta. V: K. Marx in F. Engels, *Komunistični manifest*. Ljubljana: Sanje, 24–36.

NEPODPISANO

1932 Praznik zedinjenja 1932. *Slovenec* (1. 12.) 60 (276): 1.

NOVAK, Vilko

1958 Struktura slovenske ljudske kulture. *Razprave* 4, 3–27.1960 *Slovenska ljudska kultura*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

NUTI, Paul J.

2005 Unesco and Cultural Diversity: An Unconventional Approach? *Anthropology News* 46 (9): 25.

OUR CREATIVE DIVERSITY

1995 Our Creative Diversity: Report of the World Commission on Culture and Development. Unesco. <<http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001016/101651e.pdf>> [10. 8. 2018].

PRAVILNIK

2010 Pravilnik o seznamih zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah. *Uradni list Republike Slovenije* 20 (102): 15735–15739. <https://www.uradni-list.si/_pdf/2010/Ur/u2010102.pdf> [15. 9. 2018].

PREŠEREN, Damjana in GORENC, Nataša (ur.)

2005 *Nesnovna kulturna dediščina*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

PRIPOMBE

2006 *Pripombe k predlogu Zakona o varstvu kulturne dediščine*. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani. Ljubljana, 22. 3. 2006. Podpisani: Janez Bogataj, Božidar Jezernik, Vito Hazler, Rajko Muršič, Jože Hudales. [Hrani arhiv OEKA].

PRIPOROČILA

1996 Priporočila za varovanje tradicionalne kulture in folklore, sprejeta na 25. seji Generalne konference v Parizu, 15. novembra 1989. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 36 (1): 24–26.

RAPPORT, Nigel in OVERING, Joanna

2000 *Social and Cultural Anthropology: The Key Concepts*. London in New York: Routledge.

RIHTMAN-AUGUŠTIN, Dunja

1976 Transition of Folk Culture in Yugoslavia. V: *The Folk Arts of Yugoslavia: Papers Presented at a Symposium in Pittsburgh, Pennsylvania, March 1976*. Pittsburgh: Duquesne University Tamburitzna Institute of Folk Arts, 3–20.

SALMOND, Amiria J. M.

2013 Transforming Translations (Part 1): "The Owner of These Bones." HAU: *Journal of Ethnographic Theory* 3 (3): 1–32.

2014 Transforming Translations (Part 2): Addressing Ontological Alterity. HAU: *Journal of Ethnographic Theory* 4 (1): 155–187.

SEZNAM

2018 Seznam registriranih enot nesnovne kulturne dediščine = List of registered elements of intangible cultural heritage. Republika Slovenija, Ministrstvo za kulturo. <http://www.mk.gov.si/si/storitve/razvidi_evidence_in_registri/register_nesnovne_kulturne_dediscine/seznam_registriranih_enot_nesnovne_kulturne_dediscine/> [10. 8. 2018].

SIMONIČ, Peter (ur.)

2006 *Ethnography of Protected Areas: Endangered Habitats - Endangered Cultures*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo; Društvo za raziskovanje, trženje in promocijo varovanih območij Slovenije.

SMEETS, Rieks (ur.)

2006 *Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity: Proclamations 2001, 2003 and 2005*. B.n.k.: Unesco. <<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001473/147344e.pdf>> [12. 8. 2018].

TERSEGLAV, Marko

1996 Etnologija in Unesco. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 36 (1): 23.

TORRES, Félix

1988 Post?: Oblici i suština novog spora starih i modernih. V: I. Kuvačić in G. Flego (ur.), *Postmoderna: Nova epoha ili zabluda*. Zagreb: Naprijed, 159–173.

UNESCO

2002 Unesco Universal Declaration on Cultural Diversity. Records of the General Conference, 31st Session Paris, 15 October to 3 November 2001. Volume 1: Resolutions. <<http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001246/124687e.pdf#page=67>> [13. 8. 2018].

UŠENIČNIK, Aleš

1912a Naši boji in krščansko načelo. *Čas: Znanstvena revija »Leonove družbe«* 6 (1): 1–8.

1912b Dr. Rostoharjev narodni radikalizem in vera. *Čas: Znanstvena revija »Leonove družbe«* 6 (1): 61–66.

U(ŠENIČNIK), A(leš)

1912c Vera in narodnost. *Čas: Znanstvena revija »Leonove družbe«* 6 (5): 378–380.

van ZANTEN, Wim

2002 *Glossary: Intangible Cultural Heritage*. The Hague: Netherlands National Commission for UNESCO.

2004 Constructing New Terminology for Intangible Cultural Heritage. *Museum International* 56 (1–2): 36–44.

VAROVANJE

2017 *Varovanje nesnovne kulturne dediščine v Sloveniji* [Zloženka]. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.

VILFAN, Sergij

1996 *Pravna zgodovine Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica.

VIVEIROS DE CASTRO, Eduardo

2015 *The Relative Native: Essays on Indigenous Conceptual World*. Chicago, IL: HAU Books.

WHL

2018 Unesco: World Heritage List. <<https://whc.unesco.org/en/list/>> [10. 8. 2018].

ZVKD-1

2008 Zakon o varstvu kulturne dediščine (*Uradni list RS*, št. 16/08, 123/08, 8/11 – ORZVKD39, 90/12, 111/13, 32/16 in 21/18 – ZNOrg). Republika Slovenija, PIS – Pravno-informacijski sistem. <<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4144#>> [10. 8. 2018].

BESEDA O AVTORJU

Dr. Rajko Muršič, redni profesor na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani. Zadnja monografija: *Glasbeni pojmovnik za mlade* (2017). Vodja raziskovalnega projekta Angažirana preteklost: Socialnoantropološka analiza transformacij popularne glasbe na območju nekdanje Jugoslavije (ARRS 2013–2016). Sodeluje kot ekspert v projektu na Univerzi Vzhodne Finske Čutne transformacije in transgeneracijski odnosi v evropskem okolju 1950–2020 (ERC 2016–2021).

ABOUT THE AUTHOR

Rajko Muršič, PhD, Full Professor at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology, University of Ljubljana, Faculty of Arts. Last monograph: *Music Glossary for the Youth* (2017). Research projects: Engaged Past: Social-Anthropological Analysis of Transformations of Popular Music in the Area of former Yugoslavia (Slovenian Research Agency 2013–2016); Sensory Transformations and Transgenerational Environmental Relationships in Europe, 1950–2020 – ERC-funded project at the University of Eastern Finland (2016–2021).

POVZETEK

From Traditions to Intangible Cultural Heritage. Political, Economic and Communal Dimensions of Heritagization

Originally, “cultural heritage” was an administrative and bureaucratic, i.e. political concept, and it has come to be used by the professional community only in the past three decades. The universal adoption of the term both hides and reveals a bureaucratic logic through its standardized effects. On the 15th anniversary of the adoption of the UNESCO *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*, the article summarizes the history of the assertion of the terms “cultural heritage” and “intangible cultural heritage”.

Although it was only due to UNESCO that the term cultural heritage was generally accepted, it previously already denoted what was adopted by new generations. Because of its administrative-political origin, “cultural heritage” cannot become a theoretical term, as it cannot be separated from its arbitrary social definitions. The term is not theoretically useful in general, because it is connected with administrative procedures, nor can it be treated analytically, and it is therefore at most a non-subject. What is of key importance is the verification, whether the heritage stimulates and revives the communal/the community, or whether it is forced upon communities from above, since it facilitates using the past for contemporary goals, aimed towards strategic management of the future.

When referring to heritage, we cannot ignore the context of its ownership, nor its symbolic and affiliational characteristics, as well as economic potentials. Since UNESCO’s convention has moved the emphasis to the heritage carriers, it certainly matters who articulates their voice.

The protection of knowledge, skills and practices has been mainly pursued by folklorists and ethnomusicologists, since playing music, together with social practices, has tended to change fastest or even disappear. In spite of these historical efforts, Slovenia has seen a considerable disproportion in the entries related to singing and music. The reasons are both political and professional. Among them is the ill-advised translation of “performative arts” as “staged arts”. Of key importance for the cultural heritage is its relationship with the government and the communities, and this relationship must also be respected by the activities of the professional community. Essential to heritage protection is the community’s attitude to it, and that is why cultural heritage protection should include “heritage ethnography” as well. The ethnological cultural heritage, ignored in the Slovene legislation, should therefore be the first to integrate the presently separated areas of its protection, in particular in previously ignored “cultural spaces”.